

УДК: 330.101; DOI: 10.31388/2519-884X-2019-39-146-153

*Попова Т.В., к. е. н., доцент
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація. В статті досліджено теоретичні та практичні аспекти забезпечення експортоорієнтованого функціонування селянських господарств. Обґрунтовано необхідність створення умов для ефективного розвитку даного вектору економічної діяльності в системі малого аграрного виробництва. Розроблено базові принципи забезпечення експортоорієнтованої діяльності селянських господарств.

Ключові слова: селянські господарства, експортна орієнтація, ефективність, глобальна економіка, аграрне виробництво.

JEL code classification: D 100, D 130, D 190

*Popova T.V.
PhD, Associate Professor
Dmytro Motornyi Tavria state agrotechnological university*

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF PROVIDING THE EXPORT- ORIENTED ACTIVITIES OF THE FARMERS

Abstract. Introduction The current stage of development of domestic agricultural production is characterized by an increase in small forms of farming, in particular peasant farms. They largely shape the domestic market for a range of agricultural raw materials (milk, honey, fruit and vegetables, potatoes, etc.). Also important is the social aspect of the activities of the peasant farms, as they represent the dominant form of self-employment of the rural population. Under these conditions, it is extremely important to justify the directions of the effective functioning of the farms, one of which is export-oriented activities. The purpose of this article is to investigate the theoretical and practical aspects of ensuring the export-oriented development of farms in the national economy. Results. The results of the study proved the relevance of the development of export-oriented economic activity on the basis of peasant farms in Ukraine. The factors that determine the dynamics of development of a given agricultural entity are identified. Their influence on prospects of export-oriented activities of peasant farms is substantiated. The necessity of a systematic approach to ensuring export-oriented development of farms has been proved. The basic principles of the Concept of the regional program of providing export-oriented activity of the peasant farms of the Steppe zone of Ukraine have been developed. Conclusions. The conceptual directions of development of export-oriented activity on the basis of peasant farms are substantiated in the article. The existence of considerable potential for the corresponding vector of economic activity of the subjects of small agricultural production is proved. The basic principles of the program concept of providing export-oriented activity of peasant farms in the Steppe zone of Ukraine are formulated. The purpose, objectives and projected results in case of successful implementation of this project are determined.

Keywords: peasant farms, export orientation, efficiency, global economy, agrarian production.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняного аграрного виробництва характеризується посиленням малих форм господарювання, зокрема селянських господарств. Вони значною мірою формують внутрішній ринок по цілій низці видів сільськогосподарської сировини (молоко, мед, плодовоовочеві культури, картопля тощо). Також

слід вказати на важливий соціальний аспект діяльності селянських господарств, оскільки вони являють собою домінуючу форму самозайнятості сільського населення. За цих умов надзвичайно актуальними є обґрунтування напрямів ефективного функціонування селянських господарств, одним з яких є експортоорієнтована діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади функціонування селянських господарств як складової аграрного сектору в економічному та соціальному аспектах розглядалися в працях О.В. Чаянова, О.М. Челінцева, Т.Шаніна та ін. Сучасні особливості розвитку селянських господарств як складової національної економіки досліджувалися в роботах В.К. Збарського, С.В. Кальченко, О.І. Коблянської, М. Й. Маліка, І.В. Свиноуса тощо. Разом із цим, на нашу думку, потребують подальшого вивчення питання, пов'язані із дослідженням теоретичних та практичних засад щодо визначення перспектив та напрямків експортоорієнтованої діяльності даного сегменту аграрного виробництва.

Мета статті – дослідження теоретичних та практичних аспектів забезпечення експортоорієнтованого розвитку селянських господарств в системі національної економіки.

Основні результати дослідження. Теоретичною та методологічною основою були положення концепції сімейно-трудового господарства, принципи якої розроблені О.В. Чаяновим та О.М. Челінцевим. Зазначена концепція передбачає врахування соціальних аспектів діяльності селянського господарства як базових, таких, що визначають вектор, масштаби та перспективи його подальшої економічної діяльності.

Аналізуючи соціально-економічну природу селянського господарства, а також сучасний стан, існуючі глобальні та національні тренди, нами виділяються наступні фактори, що визначають динаміку розвитку даного суб'єкта аграрного виробництва.

1. Внутрішні. Виникають та формуються всередині самого господарства, визначають комплекс потреб, які мають задовольняти члени для забезпечення свого існування та

завдань, що ставляться в процесі розв'язання відповідних питань. За своєю сутністю вони поділяються на дві групи.

1.1. Загальні. Обумовлюються самою природою сімейно-трудового господарства та базовими принципами, які закладені в основу його функціонування (трудоспоживчий баланс, біологічна динаміка розвитку та ін.). Члени господарства на можуть їх змінити, не змінивши самого стану суб'єкта господарських відносин (приватна підприємницька структура, міжгосподарське об'єднання тощо).

1.2. Індивідуальні. Визначаються особливостями самого господарства, чисельністю членів, характером економічних та соціальних потреб, етапом становлення тощо. Індивідуальні фактори постійно змінюються, проте темп змін має неоднаковий характер, оскільки самі вони мають неоднакову природу та виникають несинхронно під дією відповідних зовнішніх факторів. Зокрема сукупність потреб господарства визначається не тільки необхідністю забезпечення його ефективного функціонування, а й особистими потребами членів. В цьому аспекті надзвичайно важливим є формування позитивного іміджу селянських господарств як гарантованого способу отримання високого рівня доходів, підтримання статусності зазначеної форми аграрного виробництва.

2. Зовнішні. Природа виникнення та розвитку відповідних факторів мінімально або практично не залежить від дії селянських господарств і обумовлена загальносвітовими або національними соціально-економічними процесами і трендами.

2.1. Глобальні. До слід віднести процеси, пов'язані із об'єктивною трансформацією соціально-економічних відносин, що носять всеохоплюючий характер і адаптація до умов яких є запорукою успішної господарської діяльності. В якості прикладу доцільно навести тренди, що пов'язані із інформатизацією економічного життя та остаточним перетворенням інформації на засіб сучасної виробничої діяльності. Вони значною мірою поліпшують процес встановлення ділових контактів між суб'єктами підприємницької дія-

льності, які знаходяться в різних країнах та в різних частинах світу.

2.2. Національні. Включають в себе комплекс процесів та тенденцій, які обумовлені специфікою вітчизняної економічної моделі, рівнем розвитку її складових в масштабі конкретної галузі, її видів та підвидів. Так, зокрема, для аграрного сектору характерним є концентрація виробництва плодоовочевої сировини у дрібнотоварному секторі, домінування холдингових компаній на внутрішньому зерновому ринку та ін.

2.3. Регіональні. Визначаються, перш за все, наявністю специфічних природно-кліматичних умов, спільних для відповідного регіону (Степ, Лісостеп, Полісся, Карпати). Також сюди слід віднести наявність крупних регіональних кластерів (сільськогосподарських, машинобудівних, наукових тощо), в межах яких здійснюється відповідна галузева співпраця.

2.4. Місцеві. Визначаються специфічними соціально-економічними умовами конкретного міста або села, наявністю ресурсної бази, рівнем інфраструктурного забезпечення, особливостями формування місцевих ринків товарів та ресурсів.

Аналізуючи вплив відповідних факторів на розвиток селянських господарств, необхідно відмітити наступні обставини.

Глобалізація та відкритість національної економіки, з одного боку посилює конкурентні вимоги для продукції, а, з іншої, дозволяє ефективніше налагоджувати співпрацю із закордонними партнерами. Основними проблемами при реалізації продукції на експорт є формування належного обсягу однотипної продукції на постійній основі, а також дотримання належних стандартів якості.

Занепад цілої низки складових національного АПК як результат ліквідації колгоспно-радгоспної системи. Практика свідчить, що холдингові компанії або фермерські господарства не намагаються задовольнити весь спектр потреб населення у сільськогосподарській продукції. Їхня діяльність передбачає спеціалізацію на галузях, в яких досягається максимальний ефект від використання залучених земельних ресурсів при мінімальному

застосуванні живої праці. За цих умов, на нашу думку галузева диференціація зберігатиметься і надалі, що дозволяє селянських господарствам сподіватися на відсутність істотної конкуренції при реалізації на експорт овочевої або плодово-ягідної продукції.

Регіональні та місцеві фактори, здійснюючи відповідний вплив на перспективи експортоорієнтованої діяльності селянських господарств, формують різні комбінації умов: від сприятливих (наявність логістичних центрів, машинобудівних, агропромислових та наукових кластерів, активна діяльність сімейних форм аграрного виробництва тощо) до відверто несприятливих (занепад промисловості, депопуляція, недостатньо розвинена логістика). В даному випадку слід враховувати специфіку конкретного об'єкта досліджень.

Приймаючи до уваги комплексний характер впливу зазначених факторів, набуває особливої значущості застосування програмного системного підходу щодо забезпечення експортоорієнтованого розвитку селянських господарств. Аналізуючи перспективи практичної реалізації відповідних заходів, слід відмітити наявність низки сприятливих та негативних аспектів (Таблиця 1).

Як бачимо, основними проблемними аспектами реалізації даної програми є низька самоорганізація селянських господарств, а також недостатній рівень інформаційного забезпечення організації їхньої діяльності в умовах відкритої економіки. Зазначені обставини обумовлюють необхідність розроблення відповідних організаційних заходів в межах державної програми. Враховуючи це, нами пропонується для реалізації Концепція регіональної програми забезпечення експортоорієнтованої діяльності селянських господарств зони Степу України.

Основні розділи Концепції представлені наступним чином.

1. Стартові умови та оцінка перспектив експортоорієнтованої діяльності селянських господарств.

2. Стратегічні цілі та пріоритети розвитку експортоорієнтованої діяльності селянських господарств.

Таблиця 1

SWOT - аналіз Програми заходів забезпечення експортоорієнтованої діяльності селянських господарств*

<p>Внутрішні сильні сторони Програми:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Реалізація Програми сприяє підвищенню кваліфікаційного рівня членів селянського господарства, їхньому особистісному розвитку. 2. Програма передбачає використання наявний ресурсний потенціал селянських господарств, що суттєво полегшує питання матеріально-технічного забезпечення. 3. Реалізація Програми дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності селянських господарств як суб'єктів аграрного виробництва. 4. Завдання, заявлені в Програмі, входять до числа пріоритетних для регіональних владних інститутів. 	<p>Внутрішні слабкі сторони Програми:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Обмеженість фінансових коштів для реалізації положень Програми. 2. Складність в процесі самоорганізації селянських господарств, відсутність практики успішного створення міжгосподарських об'єднань. 3. Відсутність належного інформаційного забезпечення для організації експортоорієнтованої діяльності. 4. Відсутність належної кваліфікаційної підготовки для ведення зовнішньоекономічної діяльності.
<p>Зовнішні можливості Програми:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Активізація співпраці органів місцевої влади, регіональної науки та бізнесу, сільських громад, з метою підвищення ефективності функціонування селянських господарств. 2. Можливість встановлення тривалих закордонних бізнес-контактів. 3. Можливість отримання інформаційно-консультативної підтримки на регіональному та національному рівнях. 4. Підтримка реалізації Програми через регіональні та національні суспільні інститути. 	<p>Зовнішні загрози Програми:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень економічної стабільності в країні та регіоні. 2. Недостатній рівень готовності до співпраці серед представників малого аграрного бізнесу та владних інститутів. 3. Низький рівень інституціоналізації селянських господарств. 4. Недосконале нормативне забезпечення стимулювання товарного розвитку селянських господарств.

*Розробка автора

3. Основні напрями реалізації стратегічних цілей.

4. Механізм реалізації концепції розвитку експортоорієнтованої діяльності селянських господарств.

Головною метою програми є розвиток експортоорієнтованої економічної діяльності селянських господарств зони Степу України.

Стартовий потенціал розвитку експортоорієнтованої діяльності селянських господарств можна структурувати наступним чином:

– ресурсний потенціал (земельні, трудові, матеріально-технічні ресурси);

– потенціал сприяння експортоорієнтованому розвитку (інформаційний, інфраструктурний, глобалізаційний, соціально-

культурний, нормативно-правовий).

Аналізуючи сучасний стан та перспективи експортоорієнтованої економічної діяльності селянських господарств, слід відмітити наступні аспекти.

Існуючий структурно-галузевий баланс, коли селянські господарства займають домінуючі позиції по цілій низці напрямів рослинництва та тваринництва носить стабільний характер. У випадку практичної реалізації ініціатив, пов'язаних із лібералізацією земельних відносин, нові землевласники, на нашу думку, не будуть у переважній більшості змінювати спеціалізації, що мала місце (соняшник, зернові). Це, у свою чергу, дозволяє стверджувати про абсолютну реалістичність потенційних експортоорієнтованих проектів на базі селян-

ських господарств.

2. Створення та успішна реалізація відповідних проектів потребує належного матеріально-технічного, інформаційно-кваліфікаційного та організаційного забезпечення. Оптовий продаж плодоовочевої продукції є неможливим в одноосібний спосіб. Процеси формування партій, дотримання належних правил зберігання, сертифікації тощо вимагають створення міжгосподарських об'єднань кооперативно-корпоративного типу.

3. Окремим питанням, яке необхідно вирішити, є проблема кадрового забезпечення для суб'єктів малого аграрного виробництва, враховуючи необхідність здійснювати економічну діяльність в умовах відкритої економіки на базі міжгосподарських інтегрованих утворень. За цих умов особливої актуальності набуває проблема налагодження співпраці між регіональними науковими центрами та представниками малого аграрного виробництва.

4. Недостатній рівень співпраці владних інститутів та представників селянської спільноти призводить до того, що даний сегмент аграрного виробництва практично не представлено у відповідних розділах програм розвитку малого та середнього бізнесу.

У другому розділі Концепції формуються стратегічні цілі та пріоритети забезпечення експортоорієнтованої діяльності селянських господарств. Цілі розглядаються в кількісному та якісному аспектах, що, в свою чергу, обумовлює необхідність використання системи орієнтирів, індикаторів та нормативів.

У відповідності до сформульованої мети планується досягнення наступних цілей:

- забезпечення міжгосподарської співпраці селянських господарств на постійній основі із створенням інтегрованих структур кооперативного типу;

- надання належної інформаційно-консультативної підтримки селянським господарствам щодо організації експортоорієн-

тованої діяльності, враховуючи організаційно-правові та галузеві особливості;

- стимулювання зростання кількості селянських господарств, які здійснюють свою економічну діяльність на товарних засадах;

- створення системи інфраструктурного забезпечення експортоорієнтованого розвитку селянських господарств (зберігання, первинна обробка продукції, зв'язок тощо);

- активізація участі представників селянської спільноти в розробці та реалізації регіональних програм сприяння розвитку малого аграрного бізнесу.

В якості головних цільових установок для забезпечення експортоорієнтованого розвитку селянських господарств степової зони України розглядаються наступні:

5. Забезпечення високого рівня доходів членів селянського господарства як обов'язкової умови його подальшого існування, і цільовими показниками є показники добробуту (дохід на 1 людину, середній вік членів родини та ін.), а цільовими нормативами - загальнодержавні та світові соціальні критерії.

6. Забезпечення належних темпів зростання чисельності селянських господарств товарного типу в межах степової зони України, а також активізація процесу розвитку обслуговуючої кооперації.

7. Забезпечення адаптації якості виробленої продукції до загальноєвропейських стандартів (склад, харчова цінність, консистенція, наявність шкідливих речовин та ін.).

8. Підвищення рівня кадрового забезпечення селянських господарств (частка осіб із вищою, в т.ч. профільною серед членів господарства).

В рамках третього розділу сформульовано наступні основні напрями реалізації цілей, які визначає Концепція (табл.2).

Механізми забезпечення реалізації Концепції являють собою цілеспрямований вплив організаційних структур на селянське господарство з метою досягнення намічених цілей.

Таблиця 2

Напрямки реалізації цілей Концепції програми забезпечення експортоорієнтованої діяльності селянських господарств зони Степу України *

Завдання	Напрямки реалізації
Створення системи збутових та сервісних кооперативів на базі селянських господарств	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення диверсифікованого розвитку сільськогосподарської кооперації; - стимулювання селян до активного входження у склад кооперативів; - стимулювання членів збутових та сервісних кооперативів до створення експортоорієнтованих економічних проектів;
Створення системи інформаційно-консультативного забезпечення експортоорієнтованого розвитку селянських господарств	<ul style="list-style-type: none"> - сприяння процесу підвищення рівня кваліфікації членів селянських господарств в сфері організації економічної діяльності відповідно до світових стандартів; - стимулювання до активної співпраці між представниками регіональних наукових центрів та селянською спільнотою; - розробка типових моделей ведення різних галузевих напрямків експортоорієнтованої економічної діяльності на базі селянських господарств;
Активна участь представників селянської спільноти в процесах розробки та реалізації регіональних програм	<ul style="list-style-type: none"> - залучення представників селянської спільноти до участі в регіональних програмах розбудови сільських територій; - налагодження постійної взаємовигідної співпраці із представниками селянства в процесі розробки та реалізації регіональних програм розвитку малого та середнього підприємництва

*Дослідження автора

В цьому аспекті, на нашу думку, доцільним є здійснення наступних організаційних заходів:

- проведення моніторингу сучасного стану та особливостей організації експортоорієнтованої економічної діяльності в сфері аграрного виробництва на базі селянських господарств з урахуванням організаційно-правової та галузевої специфіки;
- здійснення оцінки перспектив розвитку експортоорієнтованої економічної діяльності в системі селянських господарств по найбільш розвинених галузям;
- стимулювання формування міжгосподарських об'єднань за участю регіональних

науково-навчальних центрів з метою вивчення сучасних проблем функціонування селянських господарств та підготовки кадрів для організації експортоорієнтованої економічної діяльності;

- розробка та реалізація цільових регіональних програм, спрямованих на розвиток зовнішньоекономічного вектору господарської діяльності малих форм аграрного виробництва.

Очікувані результати:

- розвиток плодоовочівництва та картоплярства на рівні регіону та суміжних галузей;
- інфраструктурний розвиток регіону;

- покращення якості продукції, підвищення рівня техніко-технологічного забезпечення;
- збільшення кількості селянських господарств товарного типу;
- підвищення рівня ефективності аграрного виробництва в системі селянських господарств;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості регіональної економіки;
- уповільнення процесів депопуляції на селі.

Висновки. В роботі обґрунтовано концептуальні напрямки розвитку експортоорієнтованої діяльності на базі селянських господарств. Доведено наявність значного потенціалу для відповідного вектору економічної діяльності суб'єктів малого аграрного виробництва. Сформульовано основні засади концепції програми забезпечення експортоорієнтованої діяльності селянських господарств зони Степу України. Визначено мету, завдання та прогнозовані результати у випадку успішної реалізації даного проекту.

Список літератури:

1. Забуранна Л.В. Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2010. № 8. С.100-106.
2. Закон України «Про особисте селянське господарство» № 742 від 15.05.2003р. URL: <http://konesh.ru/zakon-ukrayini-pro-osobiste-selyanseke-gospodarstvo-stranica-4.html> (дата звернення 4.09.2019).
3. Кальченко С.В. Перспективи розвитку експортного потенціалу вітчизняного овочівництва. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2017. Вип.23. Ч.2. С.26-29.
4. Кальченко С. В. Розвиток особистих селянських господарств в умовах системних трансформацій аграрного сектору. Мелітополь. Люкс. 2014. 408 с
5. Малік М.Й. Забуранна Л.В. Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2012. № 5. С.110-115.
6. Чаянов А.В. Природа крест'янського хозяйства и земельный режим. Труды Всерос. съезда Лиги аграрных реформ. 1918. М. С.4-5.
7. Челинцев А.Н. Теоретические основания организации крестьянского хозяйства. Харьков. 1919. 178с
8. Шанин Т. Русское крестьянское право и наследование имущества. URL.: <http://strana-oz.ru/2003/2>.
9. Kalchenko, S. (2013) Current development prospects of farm households. *Actual Problems of Economics*. 12 (150), 147-152
10. Mishenin, Y., Valentynov, V., Maslak, O., Koblianska, I. (2017) Modern transformation in small-scale agricultural commodity production in Ukraine. *Marketing and management of innovation*, 4, 358–366.
11. Varchenko, O., Svytnous, I., Grynychuk, Y. and at (2018). The strategy of developing agricultural supply chain in terms of food security in Ukraine. *International Journal of Supply Chain Management*. 7(5). 657-666.

References:

1. Zaburanna, L.V. (2010) Sil's'kyi ahrarnyy turyzm yak chynnyk rozvytku sil's'kyi terytoriy [Rural agricultural tourism as a factor in the development of rural territories]. *APK economy*. № 8, pp. 100-106.
2. Zakon Ukrayiny «Pro osobyste selyans'ke hospodarstvo» [The Law of Ukraine "On Personal Peasant Farming"] (2003). № 742. Available at: <http://konesh.ru/zakon-ukrayini-pro-osobiste-selyanseke-gospodarstvo-stranica-4.html> (accessed 4 September 2019).
3. Kalchenko, S. (2017) Перспективи розвитку експортного потенціалу вітчизняного овочівництва [Prospects for development of export potential of domestic vegetable production]. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*, №23. Part.2, p. 26-29.
4. Kalchenko, S. (2014) Rozvytok osobystykh selyans'kykh hospodarstv v umovakh systemnykh transformatsiy ahrarnoho sektoru. [Development of personal peasant farms in conditions of systemic transformations of agrarian sector] [in Ukrainian].
5. Malik M.Y. Zaburna L.V. (2012). Sil's'kyi ahrarnyy turyzm yak chynnyk rozvytku sil's'kyi terytoriy [Rural agricultural tourism as a factor in the development of rural territories]. *APK economy*, № 1, p. 84-89.
6. Chayanov, A. V (1918) Priroda krest'yanskogo khozyaystva i zemel'nyy rezhim [The nature of the farm and land regime] [in Russian].
7. Chelintsev A.N. (1919) Teoreticheskiye osnovaniya organizatsii krest'yanskogo khozyaystva [Theoretical foundations of the organization of peasant farming] [in Russian].
8. Shanin T. Russkoye krest'yanskoye pravo i nasledovaniye imushchestv [Russian Peasant Law and Property Inheritance] Available at: <http://strana-oz.ru/2003/2>. (accessed 15 September 2019). [in Russian].
9. Kalchenko, S. (2013) Current development prospects of farm households. *Actual Problems of Economics*. 12 (150), P.147-152

10. Mishenin, Y., Valentynov, V., Maslak, O., Koblianska, I. (2017) Modern transformation in small-scale agricultural commodity production in Ukraine. *Marketing and management of innovation*, 4, pp. 358–366.
11. Varchenko, O., Slynous, I., Grynchuk, Y. and at (2018). The strategy of developing agricultural supply chain in terms of food security in Ukraine. *International Journal of Supply Chain Management*, 7(5), pp. 657-666.